

Stf justitieombudsmannen
Karin Almgren

Uttalanden med anledning av att intagna i ett häkte endast erbjuds en frukt i veckan

Beslutet i korthet: Intagna i häktet Göteborg erbjuds som utgångspunkt endast en frukt i veckan. JO uttalar att hon har full förståelse för att intagna anser att det är för lite. Kriminalvården måste särskilt uppmärksamma när brister som rör kosten påtalas och inte nonchalera uppgifter om att intagna får för lite mat och frukt. JO påminner myndigheten om att ta dessa frågor på allvar och löpande göra nödvändiga uppföljningar och omprövningar både på nationell nivå och vid enskilda verksamhetsställen.

Anmälan

I en anmälan till JO förde AA fram klagomål mot Kriminalvården, häktet Göteborg, och uppgav i huvudsak följande.

Häktet har nyligen beslutat att dela ut endast en frukt i veckan till de intagna i stället för som tidigare en om dagen. Det behövs mer än så, eftersom det inte finns någon frukt att köpa i kiosken och det hinner gå 16 timmar mellan middag och frukost dagen därpå.

Utredning

Inledningsvis inhämtades muntliga upplysningar från en kriminalvårdsinspektör, som uppgav i huvudsak att intagna av ekonomiska skäl endast får en frukt i veckan och att intagna under 18 år erbjuds frukt dagligen.

JO begärde därefter att Kriminalvården skulle yttra sig över det som förts fram i anmälan. Kriminalvården, region Väst, genom regionchefen, anförde i huvudsak följande.

Sakförhållanden

Kompletterande uppgifter om sakförhållanden har inhämtats från häkteschefen vid häktet Göteborg. Berörd befattningshavare har därigenom beretts tillfälle att lämna synpunkter på det som har framförts.

Genom utredningen har sammanfattningsvis följande framkommit:

Vid inskrivning på häktet Göteborg tillfrågas den intagne om specialkost kopplad till hälsa (t.ex. diabetes, graviditet), allergier eller kultur/religion. Valet

registreras i kriminalvårdsregistret (KVR), och köket tillreder anpassad kost utifrån dessa uppgifter, som uppdateras vid behov. Normalkosten är allsidig och följer Livsmedelsverkets näringsrekommendationer.

Rekommendationerna gäller för friska människor med normal aktivitet. I rekommendationerna anges vad en person i genomsnitt behöver av energi och näringsämnen för tillväxt och livsfunktioner. Livsmedelsverket rekommenderar ett dagligt intag av 500 g frukt/ grönt per dag.

Måltiderna planeras för att uppfylla det dagliga behovet av energi och näringsämnen, inklusive Livsmedelsverkets rekommenderade 500 g frukt och grönsaker per dag. Häktet serverar grönsaker vid lunch och middag samt en frukt i veckan. Exempel på grönsaker är kål, broccoli, morötter och rödbetor, medan frukten kan vara äpple, banan eller apelsin. Kosten varierar dagligen men täcker sammantaget näringsrekommendationerna.

Utöver Livsmedelsverkets rekommendationer komponeras måltiderna på häktet Göteborg, i den utsträckning det är möjligt, så att intagna med diabetes och/ eller laktosintolerans utan större förändringar i sin dagliga kosthållning kan äta de huvudalternativ som tillhandahålls. Hösten 2024 beslutas en ändring av tillhandahållande av frukt på häktet Göteborg. Beslutet grundade sig i en översyn av livsmedelsbudgeten. Häktet Göteborg hade under året haft ett stort underskott sett till livsmedelsbudgeten. Underskottet gick till stor del att förklara med de kraftigt ökade matpriser som råder i samhället i stort. Kostplanering på häktet Göteborg sågs över vilket påvisade att de måltider som serverades, och fortsatt serveras redan uppfyllde det rekommenderade näringsbehov gällande frukt/ grönt som Livsmedelsverket ställer.

Häktet bedömer att det därmed inte finns något näringsmässigt motiverat behov av att tillhandahålla frukt dagligen. Budgetunderskottet, i kombination med att den kost som tillhandahålls på häktet Göteborg redan innehöll rekommenderad näringsmängd, medförde bedömningen att häktet bör ha ett mer restriktivt tillhandahållande av frukt.

Av Kriminalvårdens handbok för kök och kost (2011:3) framkommer bland annat följande

Kriminalvården ansvarar för att tillgodose de intagnas behov av en varierad och näringsriktig kost. Intagna i anstalt och häkte kan inte på samma sätt som icke frihetsberövade personer påverka och styra över innehållet i sina måltider eller avgöra vid vilka tidpunkter mat intas. Det är därför viktigt att den mat som Kriminalvården tillagar och serverar motsvarar Livsmedelsverkets kost- och näringsrekommendationer. Dessa rekommendationer ger näringsmässiga riktlinjer för en kost som utgör underlag för en generellt god hälsa. En kost planerad utifrån rekommendationerna ger förutsättningar för god hälsa och minskar risken för kostrelaterade sjukdomar. Kostens sammansättning varierar från måltid till måltid och från dag till dag men sammantaget under en längre period (minst en vecka) täcker rekommendationerna det totala näringsbehovet.

Av Kriminalvårdens handbok för kiosk (2011:2) framgår bland annat följande

Kriminalvården ansvarar för att tillgodose de intagnas behov av en varierad och näringsriktig kost och ett grundutbud av hygienprodukter. Det utbud som erbjuds i kiosken ska komplettera det utbud som Kriminalvården tillhandahåller. Kioskutbudet ska inte möjliggöra inköp av måltider utan i stället ge möjlighet för intagna i anstalt och häkte att inhandla godsaker, hygienartiklar och tobaksvaror, utifrån egna preferenser. För att skapa en likvärdighet mellan verksamhetsställen, minska matsvinn och säkerställa en god livsmedelshygien ska kioskutbudet vara begränsat till kioskvaror, inga livsmedel som kräver kyl eller frys ska säljas. Därtill beslutas produktutbudet med hänsyn till säkerhetsmässiga aspekter och allergier. Kriminalvårdens huvudkontor upphandlar leverantör av kioskvaror. Avtalet som tecknas ska tillse kioskvaror för samtliga anstalter och häkten och

följa reglering i denna handbok. Avtalet ska reglera leverantörens åtaganden avseende tider, sortiment och säkerhet.

Rättslig reglering

Enligt 1 kap. 4 § häkteslagen (2010:611) ska varje intagen bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet.

Av 1 kap. 12 § Kriminalvårdens föreskrifter och allmänna råd (KVFS 2011:2) om häkte framgår att den intagne har rätt att få mat som är anpassad efter hans eller hennes medicinska behov. I den utsträckning det är möjligt ska hänsyn även tas till den intagnes religion. En intagen har dock alltid rätt att få vegetarisk mat. En intagen har rätt att få mat vid sedvanliga mattider. Den intagne ska dock ges möjlighet att inta sina måltider vid tider som är anpassade efter hans eller hennes medicinska behov eller religion. En intagen har rätt att under sin fritid själv bereda eller få varm dryck, om det inte kan äventyra ordningen eller säkerheten.

Enligt de europeiska fängelsereglerna gäller följande i fråga om mathållning. De intagna ska erbjudas en näringsriktig kost som är anpassad till deras ålder, hälsa, fysiska kondition, religion, kultur och arten av det arbete de utför. Kraven på en näringsriktig kost, inklusive dess lägsta energi- och proteininnehåll, ska regleras av nationell lagstiftning. Maten ska tillagas och serveras på ett hygieniskt sätt. Tre måltider ska tillhandahållas per dag med rimliga tidsintervall. Rent dricksvatten ska alltid finnas tillgängligt för de intagna. Läkare eller legitimerad sjuksköterska ska föreskriva en ändrad diet för en viss intagen om det krävs av medicinska skäl.[1]

Kriminalvårdens bedömning

Av utredningen i ärendet framgår att häktet Göteborg följer framtagna handbok på området avseende tillhandahållandet av en näringsrik och varierad kost. Det kan konstateras att intagna förvisso inte erbjuds frukt dagligen. Av häkteschefens yttrande i ärendet framgår emellertid att en översyn av kostplaneringen på häktet gjort gällande att ordinarie tillhandahållande av måltider uppfyller de näringsrekommendationer som förordas av Livsmedelsverket. Häktet förefaller därutöver ha välfungerande rutiner kopplade till kosthållning, med möjlighet till individuell anpassning utifrån till exempel somatiska hälsotillstånd.

Gällande kioskutbudet på häktet Göteborg kan det konstateras att Kriminalvårdens kiosk är centralt upphandlad. Kioskutbudet är centralt styrt. Frukt tillhandahålls inte genom kioskverksamheten. Häktet Göteborg saknar därmed förmåga att själva påverka kioskutbudet i detta avseende.

Sammantaget bedöms det därmed inte ha framkommit några brister i häktets hantering avseende begränsningen gällande tillgången på frukt.

Berörd befattningshavare har fått del av myndighetens remissvar.

[1] Avser regel 22 i bilagan till Europarådets ministerkommittés rekommendation (2006) till medlemsstaterna avseende de europeiska fängelsereglerna.

AA fick tillfälle att kommentera Kriminalvårdens yttrande.

Bedömning

Kriminalvården har redogjort för relevant rättslig reglering.

JO har under en längre tid regelbundet tagit emot anmälningar som rör mathållningen inom kriminalvården. JO Katarina Pahlsson har också tidigare utrett sådana frågor (se JO:s beslut den 10 november 2022, dnr 4307-2021 m.fl.). Ett vanligt klagomål är att intagna serveras för lite mat och inte sällan beskrivs en

brist på frukt och grönt. Även kriminalvårdspersonal har gett uttryck för oro i dessa frågor. Ett exempel är att det vid inspektionen av anstalten Skänninge i november 2021 kom fram att intagna bara erbjuds fyra frukter i veckan (se protokollet i dnr 8042-2021).

I detta fall har häktet Göteborg valt att gå ännu längre och erbjuder som utgångspunkt intagna endast en frukt i veckan. Skälen till detta är enligt häkteschefen ett underskott i livsmedelsbudgeten och att maten som serveras redan innehåller det dagliga behovet av energi och näringsämnen, inklusive den av Livsmedelsverkets rekommenderade mängden frukt och grönt per dag. Även om det inte finns anledning att ifrågasätta dessa uppgifter vill jag göra några påpekanden.

Jag har full förståelse för att intagna anser att det är för lite med endast en frukt i veckan. Mathållningen är en av flera samverkande faktorer som påverkar de intagnas förhållanden inom kriminalvården. Tillgången till frukt är en annan. Kriminalvården har sedan en tid tillbaka begränsat denna genom att inte längre inkludera frukt i kioskutbudet. Det förhållandet att intagna inte längre kan göra sådana kompletterande inköp är som JO tidigare har uttalat inte helt oproblematiskt (se beslutet den 10 november 2022). Särskilt gäller detta om verksamhetsstället har valt att erbjuda intagna frukt mera sällan, t.ex. endast en gång i veckan.

Som JO tidigare har påpekat måste Kriminalvården särskilt uppmärksamma när brister som rör kosten påtalas och inte nonchalera uppgifter om att intagna får för lite mat och frukt. Detta ärende är dock bara ett exempel på att JO beklagligt nog fortfarande får många klagomål om sådana frågor, som i botten handlar om ett grundläggande mänskligt behov. Jag vill mot den bakgrunden påminna Kriminalvården om att ta dessa frågor på allvar och löpande göra nödvändiga uppföljningar och omprövningar både på nationell nivå och vid enskilda verksamhetsställen.

Avslutningsvis vill jag lyfta fram att det är positivt att häktet verkar ha väl fungerande rutiner för individuell anpassning av tillgången till frukt.

Ärendet avslutas.

Beslutet har fattats av stf JO Karin Almgren. Dokumentet har fastställts digitalt och har ingen underskrift.

Rättssakkunniga Johannes Aronsson har föredragit ärendet och tf. byråchefen Jörgen Buhre har deltagit i beredningen.